

ΣτΕ 2411/2012 Ολ.

[Συνταγματικότητα επιβολής διδάκτρων σε μεταπτυχιακά προγράμματα]

Πρόεδρος: Π. Πικραμμένος

Εισηγητής: Γ. Ποταμιάς, Σύμβουλος

Το δικαίωμα δωρεάν παιδείας εκτείνεται καθ' όλη τη διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών, οι οποίες περαιώνονται με τη λήψη του πτυχίου. Ως προς τις μεταπτυχιακές σπουδές και την εκπόνηση διδακτορικής εργασίας εναπόκειται στην εκτίμηση του κοινού νομοθέτη να επιβάλλει στους μεταπτυχιακούς φοιτητές εκτός από την κρατική επιχορήγηση και δίδακτρα, για την κάλυψη του κόστους λειτουργίας των σχετικών προγραμμάτων. Δεν δύναται όμως να καθορίσει δίδακτρα σε τέτοιο ύψος, ώστε να καθίσταται αδύνατη ή δυσχερής η συμμετοχή σε ΠΜΣ φοιτητών περιορισμένης εισοδηματικής ικανότητας, διότι ένα τέτοιο μέτρο θα παραβίαζε την γενική ελευθερία προσβάσεως στην παιδεία (μειοψ.).

[...]

2. Επειδή, με την κρινόμενη αίτηση ζητείται η ακύρωση της υπ' αριθμ. 24528/Β7/11-5-2009 αποφάσεως του Υφυπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΦΕΚ, 990/26-5-2009, τ. Β) κατά το μέρος που με αυτήν ορίστηκε στο άρθρο 11 παρ. 2 ότι το κόστος λειτουργίας του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Κοινωνικής Διοίκησης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης με τίτλο «Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνική Εργασία» θα καλυφθεί, μεταξύ άλλων, και από δίδακτρα.

3. Επειδή, με την υπ' αριθμ. 2714/2010 απόφαση του Γ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας παραπέμφθηκε στην Ολομέλεια του Δικαστηρίου κατ' άρθρ. 14 παρ. 2 εδάφ. β' του πρ.δ/τος 18/1989 (Α' 8) λόγω σπουδαιότητας το ζήτημα της συνταγματικότητας των διατάξεων των άρθρων 3 παρ. 3 και 8 του ν. 3685/2008 (Α' 148) με βάση τις οποίες η προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση όρισε ότι το κόστος λειτουργίας του ως άνω προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών καλύπτεται, μεταξύ άλλων, και από δίδακτρα.

4. Επειδή, ο αιτών με έννομο συμφέρον ασκεί την κρινόμενη αίτηση ως εκ της ιδιότητάς του ως αναπληρωτή καθηγητή του Τμήματος Κοινωνικής Διοίκησης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, ο οποίος μάλιστα μειοψήφησε κατά την λήψη της υπ' αριθμ. 27/21-1-2009 αποφάσεως της Γενικής Συνελεύσεως Ειδικής Συνθέσεως (ΓΣΕΣ) του εν λόγω Τμήματος σχετικά με την έγκριση λειτουργίας του ως άνω μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών ως προς το ζήτημα της

καλύψεως του κόστους λειτουργίας του και με δίδακτρα των μεταπτυχιακών φοιτητών. Κατά την γνώμη του Συμβούλου Γ. Ποταμιά εν προκειμένω η προσβαλλόμενη κανονιστική απόφαση δεν αφορά προσωπικά τον αιτούντα ούτε θίγει έστω και έμμεσα έννομα συμφέροντά του κατά την έννοια του άρθρου 47 παρ. 1 του πρ. δ/τος 18/1989 (Α' 8). Ούτε άλλωστε θεμελιώνεται έννομο συμφέρον στο εύλογο ενδιαφέρον του για την εύρυθμη λειτουργία του Τμήματος ή του ως άνω Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνική Εργασία» διότι αυτό έχει γενικό χαρακτήρα και εντάσσεται στο γενικό ενδιαφέρον του κάθε πολίτη για την τήρηση των νόμων και την σύννομη άσκηση κάθε διοικητικής λειτουργίας. Εφόσον το έννομο συμφέρον του αιτούντος δεν είναι προσωπικό, άμεσο και ενεστώς η κρινόμενη αίτηση, κατά την γνώμη αυτή, είναι απορριπτέα ως απαράδεκτη.

5. Επειδή, στο άρθρο 16 του Συντάγματος, ορίζονται, μεταξύ άλλων, και τα εξής: «... 4. οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους. 5. Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους. Συγχώνευση ή κατάτμηση ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μπορεί να γίνει και κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως νόμος ορίζει. ... 6. Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι δημόσιοι λειτουργοί. Το υπόλοιπο διδακτικό προσωπικό τους επιτελεί επίσης δημόσιο λειτούργημα, με τις προϋποθέσεις που νόμος ορίζει. Τα σχετικά με την κατάσταση όλων αυτών των προσώπων καθορίζονται από τους οργανισμούς των οικείων ιδρυμάτων ... 8. Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους χορήγησης άδειας για την ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτηρίων που δεν ανήκουν στο Κράτος, τα σχετικά με την εποπτεία που ασκείται πάνω σ' αυτά, καθώς και την υπηρεσιακή κατάσταση του διδακτικού προσωπικού τους. Η σύσταση ανώτατων σχολών από ιδιώτες απαγορεύεται ...».

6. Επειδή, οι μεταπτυχιακές σπουδές στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα οργανώθηκαν συστηματικά το πρώτον με τα άρθρα 26, 27 και 28 του ν. 1268/1982 (Α' 87). Με το άρθρο 81 του ν. 1566/1985 (Α' 167) οργανώθηκαν εκ νέου οι μεταπτυχιακές σπουδές και καταργήθηκαν οι σχετικές ρυθμίσεις (άρθρα 26, 27 και 28) του ν. 1268/1982. Εν συνεχεία, οι μεταπτυχιακές σπουδές οργανώνονται εκ νέου με τις διατάξεις των άρθρων 10-14 του ν. 2083/1992 (Α' 159). Ειδικότερα, στο άρθρο 12 παρ.

7 του τελευταίου νόμου ορίζεται ότι «7. Με γνώμη της Γ.Σ.Ε.Σ. (Γενικής Συνέλευσης Ειδικής Σύθεσης) ενός τμήματος και απόφαση της Συγκλήτου του οικείου Α.Ε.Ι. μπορεί να προβλέπεται η καταβολή διδάκτρων για τους μεταπτυχιακούς φοιτητές συγκεκριμένου προγράμματος».

7. Επειδή, με τον νόμο 3685/2008 (Α' 148) κωδικοποιούνται και συμπληρώνονται (βλ. Εισηγ. Έκθεση σελ. 1) οι ισχύουσες για τις μεταπτυχιακές σπουδές διατάξεις προκειμένου η ελληνική νομοθεσία να προσαρμοσθεί πλήρως στα ευρωπαϊκά δεδομένα και να οργανωθούν οι μεταπτυχιακές σπουδές με τρόπο σύγχρονο και εξωστρεφή. Ειδικότερα, στο άρθρο 1 του νόμου ορίζεται ότι: «1. Τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.) κατά την έννοια του άρθρου 2 του ν. 3549/2007 (ΦΕΚ 69 Α') έχουν την ευθύνη για το σχεδιασμό και την οργάνωση των μεταπτυχιακών σπουδών στην Ελλάδα και χορηγούν Μεταπτυχιακά Διπλώματα Ειδίκευσης (Μ.Δ.Ε.). Τα Πανεπιστήμια έχουν επιπλέον την αρμοδιότητα να χορηγούν Διδακτορικά Διπλώματα (Δ.Δ.). 2. Τμήματα των Α.Ε.Ι. μπορούν να οργανώνουν αυτοδύναμα ή να συνδιοργανώνουν μεταξύ τους ή με ομοταγή ιδρύματα του εξωτερικού Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.) για τη χορήγηση Μ.Δ.Ε. Απαραίτητη προϋπόθεση για την υποβολή αιτήματος έγκρισης Π.Μ.Σ. προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων είναι η συνυποβολή της έκθεσης αξιολόγησης του οικείου Τμήματος, σύμφωνα με το ν. 3374/2005 (ΦΕΚ 189 Α'), από την οποία προκύπτει η ύπαρξη των απαραίτητων προϋποθέσεων για τη λειτουργία του Προγράμματος. 3. α) Τα Π.Μ.Σ. αποσκοπούν στην περαιτέρω προαγωγή της επιστημονικής γνώσης και των τεχνών και στην προώθηση της έρευνας με συνεκτίμηση των αναγκών ανάπτυξης της χώρας. β) ... », στο άρθρο 3 ότι: «1. Τα Ιδρύματα στα οποία λειτουργούν Π.Μ.Σ. εκδίδουν Κανονισμό Μεταπτυχιακών Σπουδών, ο οποίος καταρτίζεται από ... 2. ... 3. Με απόφαση της Σ.Ε.Σ. του οικείου ή των οικείων Ιδρυμάτων, μετά από γνώμη της Γ.Σ.Ε.Σ. του Τμήματος ή της Ε.Δ.Ε., μπορεί να προβλέπεται η καταβολή διδάκτρων και το ύψος αυτών για τους μεταπτυχιακούς φοιτητές συγκεκριμένου προγράμματος», στο άρθρο 6 ότι: «1. α) Τα Π.Μ.Σ. καταρτίζονται από τη Γ.Σ.Ε.Σ. του οικείου Τμήματος που διαθέτει την απαραίτητη κτιριακή-υλικοτεχνική υποδομή και το απαραίτητο διδακτικό και λοιπό προσωπικό και υποβάλλονται για έγκριση στη Σ.Ε.Σ. του Ιδρύματος. β) Στο Π.Μ.Σ. μπορεί να μετέχουν περισσότερα του ενός Τμήματα του ίδιου ή άλλων Α.Ε.Ι. ή αναγνωρισμένα ερευνητικά Ιδρύματα της ημεδαπής. ... γ) Κάθε Π.Μ.Σ. καταλήγει στην απονομή Μ.Δ.Ε. και διαρκεί τουλάχιστον ένα πλήρες ημερολογιακό έτος. ... 2. Το Σχέδιο Π.Μ.Σ. περιλαμβάνει τουλάχιστον τα εξής στοιχεία που εξετάζονται από τη Σ.Ε.Σ.: α) ... στ) Τον αριθμό των μεταπτυχιακών φοιτητών, τις δυνατότητες και τις ανάγκες του

οικείου Τμήματος σε προσωπικό και υλικοτεχνική υποδομή για την απρόσκοπτη λειτουργία του προγράμματος. ζ) Τη χρονική διάρκεια λειτουργίας του Π.Μ.Σ. και αναλυτικά το κόστος της αναγκαίας υλικοτεχνικής υποδομής, της λειτουργίας και τις πηγές χρηματοδότησής του. η) Την έκθεση αξιολόγησης σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 1 του παρόντος νόμου. 3. Η τελική έγκριση του Π.Μ.Σ. γίνεται με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Μόνο επί των στοιχείων στ', ζ' και η' του προγράμματος ασκεί ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ουσιαστικό έλεγχο. Με πρόταση της Γ.Σ.Ε.Σ. του Τμήματος και έγκριση της Σ.Ε.Σ. μπορεί να γίνεται τροποποίηση του προγράμματος των μαθημάτων και ανακατανομή μεταξύ των εξαμήνων. 4. Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων χρηματοδοτεί κατά προτεραιότητα Π.Μ.Σ., τα οποία εντάσσονται στο πλαίσιο επιστημονικών τομέων προτεραιότητας, που έχουν καθορισθεί με αποφάσεις του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, για την προώθηση θεμάτων εθνικού ενδιαφέροντος ή στρατηγικής σημασίας, την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, την ενίσχυση των ανθρωπιστικών σπουδών, την ικανοποίηση κοινωνικών και οικονομικών αναγκών ή άλλων λόγων εθνικών προτεραιοτήτων. Με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται επίσης εκάστοτε η διαδικασία, οι όροι και οι προϋποθέσεις χορήγησης κάθε επί μέρους χρηματοδότησης» και στο άρθρο 8 ότι: «1. α) Πόροι των Π.Μ.Σ. μπορεί να είναι δωρεές, παροχές, κληροδοτήματα, χορηγίες φορέων του δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα γενικά, νομικών ή φυσικών προσώπων ή πόροι από ερευνητικά προγράμματα, κοινοτικά προγράμματα, επιχορηγήσεις του κρατικού προϋπολογισμού και δίδακτρα. β) Τα Π.Μ.Σ. δικαιούνται χρηματοδότησης από τον τακτικό προϋπολογισμό σύμφωνα με την υπουργική απόφαση έγκρισής τους, η οποία καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις χρηματοδότησής τους βάσει κριτηρίων ποιότητας και των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης του οικείου Τμήματος σύμφωνα με το ν. 3374/2005 και του καθενός Π.Μ.Σ. σύμφωνα με το άρθρο 3 του παρόντος νόμου. 2. Η διαχείριση των εσόδων των Π.Μ.Σ. γίνεται από τον Ειδικό Λογαριασμό Κονδυλίων Έρευνας (Ε.Λ.Κ.Ε.) και κατανέμονται ως εξής: α) 65% για λειτουργικά έξοδα του προγράμματος και για αμοιβές - αποζημιώσεις του διδακτικού, τεχνικού και διοικητικού προσωπικού για εργασία που υπερβαίνει τις κατά νόμο υποχρεώσεις τους, καθώς και για τη χορήγηση υποτροφιών σε μεταπτυχιακούς φοιτητές μετά από πρόταση της Γ.Σ.Ε.Σ. ή της Ε.Δ.Ε. β) 25% για κάλυψη λειτουργικών εξόδων του ιδρύματος που αφορούν το Π.Μ.Σ. και γ) 10% κρατήσεις υπέρ του Ε.Λ.Κ.Ε. Η ανωτέρω κατανομή δεν ισχύει στην περίπτωση χορηγίας ή δωρεάς για συγκεκριμένο σκοπό, καθώς και για κρατικές επιχορηγήσεις,

οι οποίες κατανέμονται σύμφωνα με τις ισχύουσες σχετικές διατάξεις. 3. Ο Διευθυντής του Π.Μ.Σ. είναι αρμόδιος για τη σύνταξη του προϋπολογισμού και απολογισμού του Προγράμματος, τους οποίους υποβάλλει στη Γ.Σ.Ε.Σ., την παρακολούθηση της εκτέλεσης του προϋπολογισμού και την έκδοση των εντολών πληρωμής των σχετικών δαπανών» και στο άρθρο 9 ότι: «1. α) Ο υποψήφιος που ενδιαφέρεται για την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής υποβάλλει σχετική αίτηση στη Γραμματεία του Τμήματος, στο οποίο ενδιαφέρεται να εκπονήσει τη διδακτορική διατριβή, προσδιορίζοντας σε γενικές γραμμές το αντικείμενό της. Η Γ.Σ.Ε.Σ. του Τμήματος εξετάζει αν ο υποψήφιος πληροί τις προϋποθέσεις για την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής με βάση τα κριτήρια που έχουν τεθεί σύμφωνα με τον Κανονισμό Μεταπτυχιακών Σπουδών. β) Δικαίωμα υποβολής αίτησης για την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής έχουν κάτοχοι Μ.Δ.Ε. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις που προβλέπονται από τον Κανονισμό Μεταπτυχιακών Σπουδών και μετά από αιτιολογημένη απόφαση της Γ.Σ.Ε.Σ. μπορεί να γίνει δεκτός ως υποψήφιος διδάκτορας και μη κάτοχος Μ.Δ.Ε. Πτυχιούχοι Τ.Ε.Ι., Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε. ή ισότιμων σχολών μπορούν να γίνουν δεκτοί ως υποψήφιοι διδάκτορες μόνο, εφόσον είναι κάτοχοι Μ.Δ.Ε. 2. ... 5. α) Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές για απόκτηση Μ.Δ.Ε. και οι υποψήφιοι διδάκτορες που δεν έχουν υγειονομική κάλυψη δικαιούνται υγειονομικής και νοσοκομειακής περίθαλψης, όπως ισχύει και για τους προπτυχιακούς φοιτητές. β) Οι διατάξεις του άρθρου 13 του ν. 2640/1998 (ΦΕΚ 206 Α΄) εφαρμόζονται αναλόγως και στους μεταπτυχιακούς φοιτητές για απόκτηση Μ.Δ.Ε. ή υποψήφιους διδάκτορες, σε περίπτωση που πραγματοποιούν πρακτική άσκηση σύμφωνα με το πρόγραμμα σπουδών τους. γ) Για τους μεταπτυχιακούς φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες εφαρμόζονται οι διατάξεις της παραγράφου 8 του άρθρου 43 του ν. 2413/1996 (ΦΕΚ 124 Α΄) για τη χορήγηση φοιτητικών δανείων» και στην παράγραφο 2 του άρθρου 12 ότι: «Με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 4 του ν. 3187/2003 (ΦΕΚ 233 Α΄), όπως αντικαταστάθηκαν με το άρθρο 3 του ν. 3413/2005 (ΦΕΚ 278 Α΄), από τη δημοσίευση του παρόντος νόμου καταργούνται οι διατάξεις των άρθρων 10, 11, 12, 13, 14 παρ. 1 και 17 του ν. 2083/1992, όπως ίσχυαν, το άρθρο 23 του ν. 3404/ 2005, καθώς και κάθε άλλη γενική ή ειδική διάταξη που είναι αντίθετη στις διατάξεις του παρόντος νόμου ή αφορά σε θέματα που ρυθμίζονται διαφορετικά από αυτόν».

8. Επειδή, το κατ' άρθρο 16 παρ. 4 του Συντάγματος δικαίωμα δωρεάν παιδείας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, δηλαδή και στην ανώτατη εκπαίδευση που παρέχεται στα κατ' άρθρο 16 παρ. 5 ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, προβλέπεται το πρώτον με το Σύνταγμα του 1975, για όλους ανεξαιρέτως τους έλληνες, οι οποίοι επέτυχαν, μετά από αντικειμενική δοκιμασία προς διαπίστωση της ικανότητάς τους, να

εγγραφούν και να συμμετάσχουν στην παρεχόμενη από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα εκπαίδευση (πρβλ. ΣΕ 673/1987, 3140/1980). Περιεχόμενο της δωρεάν παιδείας στην ανώτατη εκπαίδευση είναι η ανεξάρτητα από εισοδηματικά κριτήρια μη συμμετοχή των φοιτητών στο κόστος λειτουργίας και παροχής του εκπαιδευτικού έργου διά της καταβολής διδάκτρων καθώς και η δωρεάν προμήθεια και παροχή των αναγκαίων διδακτικών μέσων (βιβλία κλπ.). Το εν λόγω δικαίωμα εκτείνεται καθ' όλη την χρονική διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών, οι οποίες περαιώνονται με τη λήψη του πτυχίου. Το πτυχίο αποδεικνύει και αντιπροσωπεύει ένα περιεχόμενο επιστημονικών γνώσεων οι οποίες έχουν αποκτηθεί από τον κάτοχό του μεθοδικά και με βάση αυτό μπορεί κατ' αρχήν να ασκήσει αντίστοιχη επαγγελματική δραστηριότητα. Επίσης, το πτυχίο αποτελεί για τον κάτοχό του αφετηρία περαιτέρω επιστημονικής εξελίξεως διά της συμμετοχής του σε προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών ή σε διαδικασία εκπονήσεως διδακτορικής διατριβής. Όταν ο συντακτικός νομοθέτης θέσπισε με το Σύνταγμα του 1975 το εν λόγω κοινωνικό δικαίωμα και για την ανώτατη εκπαίδευση είχε υπόψη του το θεσμικό πλαίσιο και το κόστος λειτουργίας των προπτυχιακών σπουδών ενώ απουσίαζαν σχεδόν από τα ελληνικά πανεπιστήμια οι μεταπτυχιακές σπουδές (βλ. σελ. 5 Εισηγητ. Εκθ. ν. 1268/82) και το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο. Ενόψει αυτού, ως προς τις μεταπτυχιακές σπουδές και την εκπόνηση διδακτορικής εργασίας εναπόκειται στην εκτίμηση του κοινού νομοθέτη, να επιβάλλει στους μεταπτυχιακούς φοιτητές εκτός από την κρατική επιχορήγηση και δίδακτρα, για την κάλυψη του κόστους λειτουργίας των προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών. Στην περίπτωση όμως αυτή για τον καθορισμό των διδάκτρων δύναται να λάβει υπόψη του ο νομοθέτης ή κατ' εξουσιοδότηση η κανονιστικώς δρώσα διοίκηση και εισοδηματικά κριτήρια. Δεν δύναται όμως να καθορίσει δίδακτρα σε τέτοιο ύψος ώστε να καθίσταται αδύνατη ή δυσχερής η συμμετοχή σε ΠΜΣ φοιτητών περιορισμένης εισοδηματικής ικανότητας διότι ένα τέτοιο μέτρο θα παρεβίαζε την γενική ελευθερία προσβάσεως στην παιδεία. Με τα άνω δεδομένα οι διατάξεις των άρθρων 3 παρ. 3 και 8 παρ. 1α του ν. 3685/2008 που προβλέπουν, μεταξύ άλλων και τη δυνατότητα επιβολής διδάκτρων στους μεταπτυχιακούς φοιτητές για την κάλυψη του κόστους λειτουργίας των ΠΜΣ δεν αντίκεινται στη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 4 του Συντάγματος παρέχουν δε νόμιμο έρεισμα στη διάταξη του άρθρου 11 παρ. 2 της προσβαλλομένης υπουργικής αποφάσεως με την οποία ορίστηκε ότι το κόστος λειτουργίας του ως άνω προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών θα καλυφθεί, εκτός των άλλων πόρων και από δίδακτρα. Μειοψήφησαν οι Σύμβουλοι Ι. Ζόμπολας, Α. Ντέμσιας, Η. Τσακόπουλος, Β. Καλαντζή, Ο. Ζύγουρα και Δ. Μακρής, οι οποίοι υποστήριξαν την εξής γνώμη: Από τις αναφερθείσες διατάξεις του

Συντάγματος συνάγεται ότι ο συνταγματικός νομοθέτης αναθέτει την αποστολή της παιδείας ευθέως στο Κράτος και κατοχυρώνει σε όλους τους Έλληνες το δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες των κρατικών εκπαιδευτηρίων χωρίς καμμία διάκριση. Το συνταγματικό δικαίωμα της δωρεάν παιδείας είναι διάφορο από την υποχρέωση του Κράτους να ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους. Άλλωστε η εκ μέρους του Συντάγματος ανεπιφύλακτη κατοχύρωση του δικαιώματος δωρεάν παιδείας σε όλες της βαθμίδες της αποτελεί την εξέλιξη του σχετικού αρχαιότερου κοινωνικού δικαιώματος στην συνταγματική ιστορία της Χώρας. Περαιτέρω με το Σύνταγμα κατοχυρώνεται η ανάπτυξη της ανώτατης παιδείας ως θεμελιώδης σκοπός της Πολιτείας που αποβλέπει στην προαγωγή και μετάδοση της επιστημονικής γνώσεως, με την έρευνα και την διδασκαλία και καθορίζονται οι βασικές προϋποθέσεις και αρχές που διέπουν την παροχή της. Ειδικότερα η παροχή της ανώτατης εκπαίδευσης ανατίθεται αποκλειστικά σε ιδρυματικού χαρακτήρα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και σε καθηγητές που έχουν την ιδιότητα του δημόσιου λειτουργού και που υπάγονται στην αρχή της ακαδημαϊκής ελευθερίας που εγγυάται την αδέσμευτη επιστημονική σκέψη, έρευνα και διδασκαλία, οι οποίες αναπτύσσονται με κανόνες που θεσπίζει το Κράτος, το οποίο ασκεί εποπτεία επί των πράξεών τους και με οικονομικά μέσα που παρέχει το ίδιο για την πραγματοποίηση των σκοπών τους (βλ. ΣτΕ 2811/1984 Ολομέλεια). Η κατοχύρωση του δικαιώματος δωρεάν παιδείας και η πρόβλεψη της παροχής από το Κράτος των αναγκαίων οικονομικών μέσων για την πραγματοποίηση των σκοπών τους δεν καλύπτει μόνον προγράμματα σπουδών ορισμένου επιπέδου ή περιεχομένου και δεν περιορίζεται στα υφιστάμενα κατά τον χρόνο θεσπίσεως του Συντάγματος προγράμματα εκπαίδευσης που αντιστοιχούν σε ορισμένα μόνον πτυχία, ειδικότερα δε δεν αφορά την παροχή παιδείας από τα πανεπιστήμια μόνον για τα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών που ολοκληρώνεται με την χορήγηση σχετικού πτυχίου που υπήρχαν κατά τον χρόνο θεσπίσεώς του, αλλά αφορά όλα εκείνα τα προγράμματα σπουδών που ο νομοθέτης εκάστοτε αναθέτει σε αυτά και προσιδιάζουν στην αποστολή τους κατά τις απαιτήσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση και σύμφωνα και με τις διεθνείς υποχρεώσεις της και εν όψει των εκάστοτε κρατουσών οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών. Τα αναφερθέντα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, κατά το Σύνταγμα, των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και των καθηγητών τους συνδέονται αρρήκτως με την δωρεάν παροχή παιδείας σε όλους μέσω των προγραμμάτων σπουδών που προβλέπει ο νομοθέτης και που συνιστούν την αποστολή τους. Επιπροσθέτως, ο Σύμβουλος Δ. Μακρής υποστήριξε και τα εξής: Το

κατοχυρούμενο από το Σύνταγμα δικαίωμα δωρεάν παιδείας δεν μπορεί να περιορισθεί σε ορισμένο μόνον βασικό επίπεδο σπουδών χωρίς να θίγεται το περιεχόμενο και το αντικείμενο της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Οι προσφερόμενες άλλωστε υπηρεσίες παιδείας από τα εν λόγω ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα που διέπονται από τις αναφερθείσες αρχές δεν είναι επιτρεπτό από το Σύνταγμα να έχουν ως προϋπόθεση την καταβολή χρηματικού ποσού εκ μέρους των φοιτητών. Το Σύνταγμα, κατά την έννοια του, αποκλείει την ύπαρξη οικονομικής σχέσεως μεταξύ των καθηγητών των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που είναι δημόσιοι λειτουργοί και των φοιτητών σε οποιοδήποτε επίπεδο σπουδών που εντάσσεται στην αποστολή τους και, κατά συνέπεια, είναι αντίθετη προς αυτό η πρόβλεψη καταβολής από τους φοιτητές διδάκτρων για την διδασκαλία και παροχή παιδείας στο πλαίσιο μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών και μάλιστα όταν σημαντικό τμήμα των διδάκτρων αυτών διατίθεται, κατά τον νόμο, για αμοιβή ή αποζημίωση του διδακτικού ερευνητικού προσωπικού. Άλλωστε, κατά τα εκτεθέντα, και πριν από την θέσπιση του Συντάγματος το έτος 1975, είχαν προβλεφθεί από τον νομοθέτη μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα για την χορήγηση διδακτορικού διπλώματος και πτυχίου εξειδικευμένων μεταπτυχιακών σπουδών (Ν. 5343/1932 και Π.Δ. 359/1973) και τούτο ήταν, βέβαια, σε γνώση του συνταγματικού νομοθέτη, ο οποίος με απόλυτο τρόπο διακηρύσσει ότι όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας σε όλες τις βαθμίδες της στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Η ευρύτερη βέβαια λειτουργία προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών στα Τμήματα των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και η διαδικασία προπαρασκευής και αποκτήσεως διδακτορικού διπλώματος ως δεύτερης φάσεως του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών προβλέφθηκε μεταγενέστερα με τον Ν. 1566/1985, χωρίς όμως ούτε και τότε να καθορίζεται ότι η χρηματοδότηση των μεταπτυχιακών προγραμμάτων διενεργείται με την καταβολή διδάκτρων. Η καταβολή διδάκτρων από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές προβλέφθηκε με τον Ν. 2083/1992 και ήδη με τον Ν. 3685/2008. Σημειωτέον ότι σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 3685/2008 που διέπουν πλέον την οργάνωση και λειτουργία των μεταπτυχιακών σπουδών, τα μεταπτυχιακά αυτά προγράμματα σπουδών εντάσσονται ρητά στην ανώτατη βαθμίδα της παιδείας που παρέχεται από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα που λειτουργούν με την μορφή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, λειτουργούν με την ευθύνη των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και έχουν ως σκοπό την περαιτέρω προαγωγή της επιστημονικής γνώσεως και των τεχνών και την προώθηση της έρευνας με συνεκτίμηση των αναγκών αναπτύξεως της Χώρας. Οι σκοποί αυτοί βρίσκονται στον πυρήνα της αποστολής των εκπαιδευτικών αυτών ιδρυμάτων και συνδέονται αρρήκτως με την ακαδημαϊκή ελευθερία και άρα οι σχετικές υπηρεσίες κατά το Σύνταγμα πρέπει να

παρέχονται από αυτά δωρεάν. Εν όψει των προεκτεθέντων, κατά την μειοψηφήσασα γνώμη, των ανωτέρω Συμβούλων, οι διατάξεις του άρθρου 3 παράγραφος 3 και του άρθρου 8 του Ν. 3685/2008, σύμφωνα με τις οποίες τα δίδακτρα περιλαμβάνονται μεταξύ των πόρων των προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών, σημαντικό τμήμα των οποίων μάλιστα διατίθεται για αμοιβές-αποζημιώσεις του διδακτικού ερευνητικού προσωπικού, έρχονται σε αντίθεση προς το Σύνταγμα και δεν εφαρμόζονται, με συνέπεια να είναι παράνομο το αντίστοιχο προσβαλλόμενο τμήμα της υπουργικής αποφάσεως που έχει ως έρεισμα τις αναφερθείσες νομοθετικές διατάξεις, κατά τα βασίμως προβαλλόμενα με τον μοναδικό λόγο ακυρώσεως, ο οποίος, κατά την μειοψηφήσασα αυτή γνώμη, θα έπρεπε ως εκ τούτου να γίνει δεκτός.

9. Επειδή, σύμφωνα με όσα κρίθηκαν στην προηγούμενη σκέψη πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος ο μοναδικός λόγος ακυρώσεως, σύμφωνα με τον οποίο είναι ακυρωτέα η διάταξη της παραγράφου 2 του άρθρου 11 της προσβαλλομένης υπουργικής αποφάσεως, η οποία ορίζει ότι το κόστος λειτουργίας του ως άνω Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών θα καλυφθεί, μεταξύ άλλων, και από δίδακτρα επειδή κατά την άποψη του αιτούντος η ρύθμιση αυτή δεν ευρίσκει νόμιμο έρεισμα στις διατάξεις των άρθρων 3 παρ. 3 και 8 παρ. 1α του ν. 3685/2008.

10. Επειδή, μη προβαλλομένου άλλου λόγου ακυρώσεως, η αίτηση είναι απορριπτέα στο σύνολό της.

Σημείωμα

Η κατά πλειοψηφία κρίση της Ολομέλειας είναι σαφής και μονοσήμαντη: δεν αντίκειται στο Σύνταγμα η νομοθετική διάταξη που επιτρέπει την επιβολή διδάκτρων σε προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών. Η απόφαση υιοθετεί τη γνώμη που είχε διατυπωθεί στην παραπεμπτική απόφαση του Γ΄ Τμήματος (ΣτΕ 2714/2010, σε: www.constitutionalism.gr = ΕφημΔΔ 2010, σ. 756, με σχόλιο Δ. Ακουμιανάκη). Το σκεπτικό όμως που υποστηρίζει την κρίση αυτή περιέχει κρίσιμες επιφυλάξεις. Ας κρατήσουμε τα εξής σημεία:

Πρώτον, το συνταγματικό δικαίωμα της δωρεάν παιδείας *πράγματι* κατοχυρώνεται πλήρως στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μέχρι και το πέρας των βασικών σπουδών, που ολοκληρώνονται με τη λήψη του πτυχίου (κάτι όχι αυτονόητο, βλ. για παράδειγμα την αντίθετη άποψη του καθηγητή Π. Παραρά, εφημ. Η Βραδυνή 24.9.2011, και αναδημοσίευση σε: www.constitutionalism.gr). Και μάλιστα, το δικαίωμα αυτό έχει πολύ συγκεκριμένο περιεχόμενο: απουσία διδάκτρων και δωρεάν παροχή διδακτικών μέσων, ιδίως βιβλίων.

Δεύτερον, το δικαίωμα δωρεάν παιδείας δεν εκτείνεται και στις μεταπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές, όπου ο νομοθέτης μπορεί να προβλέψει την επιβολή διδάκτρων. Αυτά ωστόσο δικαιολογούνται για την κάλυψη του κόστους λειτουργίας. Σημαίνει άραγε αυτό ότι, αν το λειτουργικό κόστος καλύπτεται από άλλες πηγές, η επιβολή διδάκτρων δεν θα είναι συνταγματικά ανεκτή; Πιο σημαντική ίσως είναι μια άλλη σκέψη που υποκρύπτεται εδώ: ότι τα δίδακτρα δεν μπορούν να διαμορφώνονται βάσει υπεραξιών (π.χ. τη φήμη του προγράμματος) που δεν αντιστοιχούν στο κόστος, με άλλα λόγια ότι δεν είναι επιτρεπτή η εμπορευματοποίηση των μεταπτυχιακών σπουδών.

Τέλος, τρίτον, αναγνωρίζεται μια γενική ελευθερία πρόσβασης στην παιδεία, η οποία εν προκειμένω θέτει όρια στο νομοθέτη αναφορικά με τον προσδιορισμό του ύψους των διδάκτρων. Αν παραβλέψουμε προς στιγμήν τις πρακτικές συνέπειες της απόφασης, αυτή η τρίτη σκέψη είναι, κατά τη γνώμη μου, η πιο σημαντική συμβολή της: η υιοθέτηση της αντίληψης ότι ένα κοινωνικό δικαίωμα είναι δικαίωμα πρόσβασης σε ορισμένο κοινωνικό αγαθό –και εδώ, ίσως ακόμη περισσότερο, ως ελευθερία πρόσβασης (βλ. πρόχειρα *A. Καϊδατζή*, Συνταγματικοί περιορισμοί των ιδιωτικοποιήσεων, 2006, σ. 336 επ.).

Από δικαιοπολιτική άποψη, η συζήτηση για το κόστος της δημόσιας εκπαίδευσης και γενικότερα του κοινωνικού κράτους (και, ίσως ακόμη περισσότερο, για την κατανομή του κόστους αυτού στους πολίτες) είναι ένα μείζον θέμα που, ενόψει των περιστάσεων, τίθεται επιτακτικά ακόμη και σε συνταγματικό επίπεδο (βλ. αντί άλλων *N. Αλιβιζάτου*, Πέρα από το άρθρο 16, τα πριν και τα μετά, 2007). Από δικαιοδογματική άποψη, ωστόσο, δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητο πόσο πιο στέρεη και πειστική φαίνεται η γνώμη της μειοψηφίας και, αντιστοίχως, πόσο ασθενής μοιάζει η επιχειρηματολογία της πλειοψηφίας. Το βασικό, ιστορικό επιχείρημα ότι ο συντακτικός νομοθέτης περίπου αγνοούσε τις μεταπτυχιακές σπουδές όταν θέσπιζε το δικαίωμα της δωρεάν παιδείας (στην ίδια γραμμή και η απόφαση ΔΕφΠατρ 705/2010, ΕφημΔΔ 2010, σ. 783 επ., με σχόλιο *N. Παπαχρήστου*, για τη συνταγματικότητα της επιβολής διδάκτρων στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο) αντικρούεται εύκολα από τη μειοψηφία, η οποία άλλωστε δεν είχε παρά να ερμηνεύει γραμματικά μια από τις πιο σαφείς και συγκεκριμένες διατάξεις στο Σύνταγμά μας.

Αντιλαμβάνομαι τη γνώμη της πλειοψηφίας και, εν τέλει, την κρίση της Ολομέλειας ως μια, κάπως αμήχανη ενδεχομένως, προσπάθεια της δικαστικής εξουσίας να αποφύγει να αναλάβει την ευθύνη της παρέμβασης σε ένα μείζον δικαιοπολιτικό ζήτημα. Ανήκει πλέον στην πολιτική εξουσία να αναδεχθεί την ευθύνη που με τον τρόπο αυτό της παραχωρεί η δικαστική και να θέσει ανοιχτά στο δημόσιο διάλογο και τη

δημοκρατική διαδικασία το ζήτημα της κατανομής του κόστους του κοινωνικού κράτους.

Ακρίτας Καϊδατζής